

УДК 330.341

Шатненко Катерина Олегівна
к. е. н., ст. викладач кафедри
загальної економічної теорії та економічної політики,
Одеський національний економічний університет (Україна)

ПОНЯТТЯ «УМОВ ТОРГІВЛІ» В НЕОРТОДОКСАЛЬНИХ ТЕОРІЯХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

JEL classification: O110; O190

Неортодоксальні теорії економічного розвитку (теорія залежного розвитку, структуралістська теорія, світ-системний аналіз) пропонують альтернативний погляд на спеціалізацію країни, яка визначає можливості економічного розвитку. Для аналізу її формування, оцінки її потенціалу та пояснення впливу на економічний розвиток країни, використовують таке поняття як умови торгівлі.

Умови торгівлі визначаються як відношення індексу цін експорту до індексу цін імпорту. Тобто цей показник може слугувати індикатором місця країни на світовому ринку. Якщо ціни на товари, які країна експортує, зростуть більшою мірою ніж ціни, які країна імпортує, то для цієї країни склалися сприятливі умови торгівлі. Отже, за таких умов країні не просто вистачає коштів, щоб купити необхідні імпортні товари, вона ще й може собі дозволити закупити більше товарів, ніж раніше, в обмін на той же обсяг експорту. Але якщо ціни на товари, які країна імпортує, зростуть більшою мірою, ніж ціни на товари, які вона експортує, то країні просто не вистачить коштів (надходжень іноземної валюти), щоб закупити необхідні товари імпорту. Тобто країна опиниться у несприятливих умовах торгівлі. І для того, щоб підтримувати той же рівень життя, їй доведеться шукати альтернативні шляхи отримання іноземної валюти (вдаватися до іноземних кредитів). Для оцінки позицій країни на світовому ринку потрібно розглядати умови торгівлі у довгостроковому періоді, щоб усунути вплив на ціни випадкових факторів. Так стане зрозумілим, чи є спеціалізація країни сприятливою для економічного розвитку.

Для виявлення значення умов торгівлі як фактору економічного розвитку стала фундаментальною теорія порівняльних переваг Д. Рікардо. Саме ця теорія стала основою для неокласичного напрямку економічної теорії. Згідно з нею спеціалізація країн має формуватися стихійно на основі порівняльних переваг, тому кожна країна виграє від участі у міжнародній торгівлі. Тобто вільний ринок дозволяє створити найкращі умови розвитку, а отже й умови торгівлі для всіх країн. Згодом ця теорія здобула подальшого розвитку (теорія Хекшера-Оліна, П. Самуельсона), проте головна ідея про спеціалізацію на основі порівняльних переваг та взаємну вигідність вільної торгівлі не змінилася.

У неортодоксальних теоріях визначено, що, по-перше, спеціалізація на міжнародному ринку формувалася не у результаті обміну на вільному ринку, а у результаті як економічних, так і неекономічних факторів. З розвитком світової торгівлі сформувалися дві групи країн: одні спеціалізуються на торгівлі продукцією добувних та сільськогосподарських галузей, а інші – на торгівлі продукцією обробної промисловості. Дійсно, з точки зору порівняльних переваг може скластися ситуація, коли такий міжнародний поділ праці на світовому ринку не суперечить

раціональному використанню ресурсів, проте її варто розглядати з точки зору історичного підходу. Саме цей підхід є важливою складовою методологічного інструментарію неортодоксальних теорій економічного розвитку.

З точки зору історичної перспективи умови торгівлі виявляються кращими для країн, що спеціалізуються на виробництві продукції обробної промисловості, тоді як умови торгівлі для країн, що експортують продукцію добувних галузей (іноді виключенням є продукція паливно-енергетичного комплексу), виявляються несприятливими та можуть призводити до нерівноцінного обміну.

Це пояснюється специфікою самої продукції. Галузі обробної промисловості мають більше простору для технологічного прогресу, тоді як продукція добувних галузей та сільськогосподарства є гомогенною та часто стандартизована. Також продукція цих галузей є значною мірою дарунком природи, тому її вироблення пов'язане зі значним виснаженням запасів природних ресурсів. При цьому існує проблема відновлюваності природних ресурсів, тож у результаті відбувається скорочення національного багатства. Ці особливості обмежують шляхи для перемоги у конкурентній боротьбі, тому що можливою виявляється лише цінова конкуренція, водночас продукція обробних галузей дає змогу спиратися на заходи нецінової конкуренції, а отже й забезпечувати сприятливі умови торгівлі. Тому неортодоксальні теорії економічного розвитку ставлять під сумнів рівність вигід від такого обміну, яка обґрунтовується за допомогою теорії порівняльних переваг в умовах вільної торгівлі.

Так, представники структуралізму Р. Пребіш та Г. Зінгер доводили, що причина відставання країн у економічному розвитку полягає в їх несприятливій структурі виробництва. Тобто сировинна спеціалізація створює такі умови торгівлі, коли для придбання одного й того ж обсягу продукції обробних галузей доведеться віддавати більше сировинної чи сільськогосподарської продукції. Така ситуація стає результатом довгострокового погіршення умов торгівлі [1, с. 33].

Представник інституціоналізму Г. Мюрдаль доводив, що структура більшості слабо розвинених країн була сформована не на основі порівняльних переваг, а через інституціональні механізми залежності від розвинених країн. Тому ця інституційна конструкція продовжує підтримувати розвиток лише тих секторів, які контролюються розвиненими країнами [2, с. 163].

У теоріях залежного розвитку пропонується розуміння того, що відносини на світовому рівні мають вигляд «центр-периферія». У центрі знаходяться розвинені країни, які мають у тому числі найсприятливіші умови торгівлі. Тобто теорії залежного розвитку доводять, що економічна відсталість – це нормальний елемент глобалізації. Наприклад, представник цього напрямку С. Фуртадо визначив, що країни, які спеціалізуються на сировинній та сільськогосподарській продукції, не просто відстають через несприятливі умови торгівлі, але й опиняються залежними від імпорту технологій. Така залежність ще більше поширюється завдяки ТНК, які отримують важелі впливу на політику слабо розвинених країн [3, с. 300]. П. Баран виходив з того, що сучасна економічна система є не конкурентною, а має високу ступінь монополізації. Тому умови торгівлі не відображають рівноважні ціни, що встановлені стихійно через взаємодію попиту та пропозиції, а стають результатом суперечностей інтересів різних соціальних груп. Більш того, такий підхід дозволив йому показати, що невикладність сировинної спеціалізації для країни означає її вигідність для груп, які виграють від цієї спеціалізації і саме ці групи найчастіше формують правлячу еліту країни, яка підтримує таке становище [4, с. 338].

Сама практика показала, що спеціалізація на продукції обробної промисловості виявляється потужним драйвером економічного розвитку. Тоді як спеціалізація на сировинній продукції залишає країну на периферії економічного розвитку. Більше того, ця економічна відсталість постійно відтворюється. Розірвати це замкнене коло можливо лише шляхом формування спеціалізації, яка покращить умови торгівлі.

Література

1. Prebisch R. *The economic development of Latin America and its principal problems*. New York : UN department of economic affairs, Economic commission for Latin America, 1950. 60 p.
2. Myrdal G. *International inequality and foreign aid in retrospect*. *Pioneers in Development*. Oxford : Oxford University Press, 1984. Pp. 149–172. URL: <https://www.rrojasdatabank.info/pioneers6.pdf> (access date: 05.05.2021).
3. Furtado C. *Economic development of Latin America. Historical background and contemporary problems*. Cambridge University Press, 1976. 317 p.
4. Baran P. A. *The political economy of growth*. Pelican Books, 1957. 476 p.